

UOT 631.525.51

PAMBIQ-YONCA NÖVBƏLİ ƏKİN DÖVRIYYƏSİNİN ZƏRƏRVERİCİLƏRƏ TƏSİRİ

S.Ə.FƏRƏCOVA, A.C.İBRAHİMOV, O.B.XƏLİLOV

Azərbaycan ET Pambıqçılıq İnstitutu

Əkin sahələrindən səmərəli istifadə etməklə, torpaq münbitliyinin artırılması, becərilən kənd təsərrüfatı bitkilərinin məhsuldarlığının yüksəldilməsi istiqamətində aparılan aqrotexniki və təşkilat təsərrüfat tədbirləri içərisində növbəli əkin sistemi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Azərbaycanda pambıq-yonca növbəli əkin dövriyyəsinin əsas zərərvericiləri pambıq mənənəsi, pambıq tripsi (tütün), tor gənəciyi, kökdən gəmirən və pambıq sovkasıdır. Aparığımız müşahidələr göstərdi ki, pambıq-yonca əkin dövriyyəsində pambıq bitkisi birinci il pambığın zərərvericiləri ilə digər illərə nisbətən daha çox sirayətlənir. Bu da məhsuldarlıqda özünü göstərir. Pambıq əkin dövriyyəsinin məhsuldarlıq birinci sahədə 26,9 s/ha, nəzarətdə 20,7 s/ha, müvafiq olaraq ikinci sahədə 27,5 s/ha, nəzarətdə 21,6 s/ha və üçüncü sahədə 25,7 s/ha, nəzarətdə 20,1 s/ha olmuşdur.

Açar sözlər: pambıq, yonca, növbəli əkin dövriyyəsi, zərərvericilər, növbəli əkin.

Dörd ildə apardığımız müşahidələr göstərdi ki, yonca növbəli əkin tarlalarında becərilən torpaqda qida maddələrinin miqdarını əhəmiyyətli dərəcədə artırır, onun fiziki xüsusiyyətlərini yaxşılaşdırır və qrunut sularının səviyyəsini aşağı salmaqla şorlaşmanın qarşısını alır. Bundan başqa, yoncadan sonra əkilən pambıq sahələrində bitkilərin viltə və digər xəstəliklərə yoluxması azalır. Yoncadan sonra pambıq 4-5 il təkrar eyni sahədə əkildikdə belə məhsuldarlığını kəskin azaltmır.

Təkrar pambıq əkilən sahələrdə torpağın münbitliyi get-gedə tədricən azalır. Ona görə də torpağın münbitliyini bərpa etmək üçün əkin dövriyyəsində pambığı yonca ilə daha tez əvəz etmək üçün əkin dövriyyəsində pambığı-yonca növbəli əkinlərini tətbiq olunması tövsiyə edilir.

Növbəli əkin dövriyyəsinin tətbiqi zərərvericilərə qarşı mübarizə üsulu kimi ən çox monofaq zərərvericilərə qarşı mübarizə üsulunda böyük təsir göstərir (1, 2, 3).

Gəncə Regional Aqrar Elm Mərkəzinin pambıq sahəsində müxtəlif aqrotexniki fondan və sələf bitkilərindən asılı olaraq pambıq sortunda zərərvericilərin sirayətlənməsi öyrənilmişdir (4).

Tədqiqatın üsulu və sxemi: Tədqiqat 2010-2013-cü illərdə Gəncə Regional Aqrar Elm Mərkəzinin pambıq sahəsində 6 variantda 4 təkrarda qoyulmuşdur. Hər bir variantın həcmi 120² m-dir.

Müşahidələr 5-7 gündən bir şaxmat və ya diaqonal üsulu ilə aparılır. Hesabatda hər bir variantında 20 nümunə götürülür və nümunədə 5 bitki olmaqla 100 bitkiyə baxılır, zərərvericilərin və xeyrli həşəratların miqdarı qeydə alınır.

Vegetasiya müddətində kökdən gəmirən, pambıq sovkasının, sorucu zərərvericilərin (mənənə, tütün tripsi və tor gənəciyi) üzərində sisteməlik müşahidələrə pambıq-yonca növbəli əkin dövriyyəsində 2010-2013-cü illərdə 14-21 mayda başlamışıq.

Aparığımız müşahidələr göstərdi ki, yoncadan sonra birinci il əkilmiş pambıq sahəsində bitkilər cəmi mövsüm ərzində 11-22, nəzarətdə 6-17, ikinci ildə 7-18, nəzarətdə 6-15, üçüncü ildə isə 6-13, nəzarətdə 5-8% mənənə ilə sirayətlənmişlər.

Göründüyü kimi yoncadan sonra birinci il pambıq bitkisi mənənə ilə çox ikinci və üçüncü illərdə isə nisbətən az sirayətlənmişdir.

Tütün tripsi (pambıq) son illərdə respublikanın bütün pambıqçılıq bölgələrində geniş yayılaraq pambıq əkinlərində təsirli ölçüdə ziyan vurur.

Tədqiqat illərində (son 4 ildə) iqlim şəraiti pambıq tripsi üçün əlverişli olmuşdur (yüksək temperaturu, aşağı nəmlik).

Tripsə sirayətlənmə yoncadan sonra birinci il əkilmiş pambıq sahəsində bir mövsüm ərzində orta hesabla 20-51, nəzarətdə 16-37, ikinci il 18-43, nəzarətdə 11-37, üçüncü ildə isə 16-20, nəzarətdə 14-16% olmuşdur. Göründüyü kimi mənənə ilə sirayətlənmədə də qanuna uyğunluq tripslə sirayətlənmədə də qeydə alınmışdır.

Sorucu həşəratlara qarşı hər il bir dəfə Mosetam preparatı ilə hektara 0,2 l normada dərmanlama aparılıbdir.

Tor gənəciyi pambıq bitkisinin ən qorxulu zərərvericisi olub, respublikamızın bölgələrində geniş yayılmışdır.

Tor gənəciyi erkən yazda otlarla qidalanmağa və yumurta qoymağa başlayır.

Müşahidələr göstərdi ki, yoncadan sonra birinci il əkilmiş pambıq sahəsində bitkilər cəmi tor gənəciyi ilə 0-7, nəzarətdə 0-6, ikinci il 0,5-3, nəzarətdə 0-3 sirayətlənmiş, üçüncü il isə 0,5-1, nəzarətdə 0,5-1% yoluxmuşdur.

Məlumdur ki, bitkilər bütün inkişaf mərhələsində müxtəlif növ sovkalar tərəfindən zədələnir. Belə ki, cücərti dövründə payız sovkası, qaraləkəli epsilon və başqa sovkaların tırtılları cücərtilərin kəməllənmə

buğamunu təpə tumurcuğunu kök boğazı ləpə yarpaqları və gövdəsi ilə qidalanırlar ki, ona görə də bunlara bitkiləri aşağıdan gəmirən sovkalar adı verilmişdir. Bu zərərvericilər üzrə aparılan müşahidələr 14-17 mayda başlamışdır.

Kökədən gəmirən sovkaların bitkiləri zədələmə dərəcəsi yoncadan sonra birinci il 15-30, nəzarətdə 9-24, ikinci il 12-26, nəzarətdə 6-20, üçüncü ildə isə 8-14, nəzarətdə 5-8% olmuşdur.

Yonca-pambıq növbəli əkin dövriyyəsində tədqiqat illərində pambıq sovkası üç nəsil verir. Birinci nəsil 15-18 iyunda, ikinci 8-25 iyulda, üçüncü isə 29 iyulda-15 avqustda müşahidə olmuşdur.

Müşahidə illərində pambıq sovkasının miqdarı orta hesabla yoncadan sonra birinci il əkində 15-26 yumurta, 7-11 tırtıl, ikinci il 9-20 yumurta, 5-9 tırtıl, üçüncü ildə isə 7-15 yumurta, 6-1 tırtıl olmuşdur. Nəzarətdə isə müvafiq olaraq illər üzrə 14-24 yumurta, 7-9 tırtıl, 11-16 yumurta, 6-3 tırtıl və 20-7 yumurta, 1-5 tırtıl qeydə alınmışdır.

Tədqiqat illərində yonca-pambıq növbəli əkin dövriyyəsində xeyir verən həşəratların müşahidələri aparılmışdır. Bir mövsüm ərzində yonca-pambıq növbəli əkin dövriyyəsində yoncadan sonra birinci il pambıq əkinində 59-77 ədəd, ikinci ildə 47-75 ədəd, üçüncü ildə 43-75 ədəd, nəzarətdə isə müvafiq

olaraq 48-75, 45-71, 39-59 ədəd xeyir verən həşərat qeydə alınmışdır.

Tədqiqat üzrə məhsuldarlıq yonca-pambıq növbəli əkinin birinci dövriyyəsində orta hesabla dörd ildə 26,9, nəzarətdə 20,7 s/ha, ikinci dövriyyələrdə 27,5 s/ha, nəzarətdə 21,6 s/ha, üçüncü dövriyyələrdə isə 25,7 s/ha, nəzarətdə 20,1 s/ha olmuşdur.

Nəticə. 1. Tədqiqata əsasən müəyyən olunmuşdur ki, pambıq-yonca əkin dövriyyələrində zərərvericilərin miqdarı nəzarət variantlarına nisbətən daha çoxdur. Pambıq əkin dövriyyələrində müxtəlif gübrələr verilir (N, P) nəzarət variantlarında isə gübrə verilmir. Odur ki, pambıq yonca əkin dövriyyələrində zərərvericilərin miqdarı daha çoxdur nəzarət variantlarına nisbətən, həmdə pambıq yonca əkin dövriyyələrinin birinci sahəsində zərərvericilərin miqdarı daha çoxdur, çünki zərərvericilər yonca sahələrində qışlayırlar.

2. Pambıq bitkisinin zərərvericiləri mənəfə, tripsə qarşı vaxtında bir dəfə Mosetam 0,2 l/ha normada preparatla dərmanlama aparmaq faydalıdır.

3. Kökdən gəmirən sovkalara və pambıq sovkasına qarşı kifayət qədər faydalı həşəratların olması ilə əlaqədar kimyəvi mübarizə dərmanlama aparmağa ehtiyac qalmır.

ƏDƏBİYYAT

1. Малыгин И. Вредоносность льняной плодородие в севообороте. Труды Латвийской сельскохозяйственной академии, 1974. 2. Мəmmədova S.K., Xəlilov B.B. Kənd təsərrüfatı entomologiyası. Bakı, 1986. 3. Павлов И.Ф. Агротехнические и биологические методы защиты растений. М. Россельхоз. Издательство 1976. 4. Fəracova S Ə., İbrahimov A.D., Xəlilov O.B. Pambıq yonca növbəli əkin dövriyyəsində zərərvericilərə təsiri. Azərbaycan aqrar elmi, Bakı, 2012.

Влияние хлопко-люцерного севооборота на вредителей хлопчатника

С.А.Фараджева, А.Д.Ибрагимов, О.В.Халилов

Основными вредителями хлопчатника в ротационном севообороте являются хлопковые тли, табачный (хлопковый) трипс, паутинный клещ, озимые и хлопковые совки. Проведенные наблюдения 2010-2013 годы показали, что химическую обработку против сосущих вредителей в течении одного сезона необходимо вести во время один раз с препаратом «Mosetam» 0,2 л/га. Против озимой и хлопковой совки нет необходимости проведение химических обработок на полях хлопчатника потому, что на хлопковых участках достаточно количество естественных врагов и паразитов этих вредителей. Проведенные наблюдения 4 лет показали, что в ротационном севообороте процент зараженности вредителями в первый год больше, чем второй, третий. Это видно также из средних урожайных данных ротационного севооборота. Первый год 26,9 ц/га, второй 27,5 ц/га, третий 25,7 ц/га. В контроле первый год 20,7 ц/га, второй 21,6 ц/га, третий 20,1 ц/га.

Ключевые слова: хлопчатник, люцерна, севооборот, ротационный севооборот, вредители.

Application of wtational sowing against the cotton pests

S.A.Farajeva, A.C.Ibrahimov, O.V.Khalilov

The main pests of cotton plant at rotational saving are thought to be cotton aphids, tabac (cotton) trips, web tick, and winter cotton caterpillars. The obsewatinn, conducted during 2010-2013 shaved that, the chemical treating against the sucking pests have to be conducted once in time by 0,2 l/ha of "Mosetam". There's not need to conduct chemical treating against the cotton and winter caterpillar on cotton fields, because there are enough amanita of natural enemies and parasites of these pests. 4 year observations shaved that, at rotational sowing the percent of pests was more in the first year than in the second and third it's also seen from average yield characters of rotational sowing. So as the fist year if, was 26,9 s/ha, the second 27,5 s/ha and in the these 25,7 s/ha in control the first 20,7 s/ha, second 21,6 s/ha and third 20,1 s/ha.

Key words: cotton plant, altacta, crop rotation, rotational sowing, pest.